

N:o 11.

Ank. till Riksd. kansli den 1 maj 1899, kl. 1 e. m.

Första Kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtande n:o 2, med anledning af väckt motion om skrifvelse till Kongl. Maj:t angående åtgärder för säkrare förvaring af de under pastors uppsigt varande arkivalier.

I en inom Andra Kammarerna väckt och till Andra Kammarens tillfälliga utskott n:o 1 hänvisad motion har herr C. G. Grundell föreslagit,

»att Riksdagen ville besluta, att i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhålla, det täcktes Kongl. Maj:t taga i öfvervägande, hvilka åtgärder böra vidtagas i det syfte, att brand- och fuktfria förvaringsrum måtte kunna beredas för de arkivalier, som fortfarande skola vara under pastors uppsigt och vård.»

Såsom skäl för sitt förslag har motionären i hufvudsak anført följande:

Obestriddigt vore, att de i pastorsarkiven förvarade äldre kyrkböcker och öfriga handlingar kunna lemna värderika upplysningar för kulturhistorien, den biografiska forskningen, utredning i arfsfrågor m. m. Lika obestriddigt torde ock vara, att sättet för nämnda arkivaliers förvarande varit och är mycket litet betryggande. Vanligen inrymdes de i prestgårdarne, hvilka, åtminstone hvad landsbygden beträffar, med ytterst få undantag vore af trä. Och knappt något år förginge utan

att en eller annan prestgård genom eldsvåda förstördes, hvarvid arkivet vanligen räddningslöst ginge förloradt, möjligen med undantag af enstaka rester, som icke alltid vore de viktigaste och värdefullaste. Stundom hade arkiven i kyrkorna fått sig anvisade förvaringsrum, hvilka emellanåt, dock långt ifrån alltid, vore brandfria och, om de vore brandfria, sällan vore fuktfria.

De åtgärder, som vidtagits för att skydda dessa arkivalier, hvilka, i fall de skadades eller förstördes, i de flesta fall vore oersättliga, vore föga tillfredsställande. I kyrkolagen kap. 19 § 17 stadgades visserligen, att »när någon kyrkoherde — — — är i församlingen insatt, skall honom ett inventarium öfver kyrkans behållna egendom och skrud jemte kyrkoböckerna antvaras: och om det befinnes, att kyrkan förmedelst den näst tillförene affidne eller afträdde prestens vållande någon skada tagit hafver, då skola den framlidnes enka och arvingar eller den sjelf, som pastoratet afträder, det bota och ersätta.» Men huru skulle väl en ersättning af ifrågavarande tillhörigheter kunna ske?

I kongl. cirkuläret den 26 oktober 1883 vore föreskrifvet, att »kyrkoherdar eller de, som hafva kyrkoarkiven under sin vård, skola å dem hafva noggrann tillsyn — — — att till vederbörande konsistorium skall inberättas, om arkivhandlingarne genom fukt eller eljest redan tagit skada eller hotas deraf; att konsistorium, om förvaringsrummen finnas olämpliga, skall derom göra den framställning, hvartill omständigheterna kunna föranleda.» Om sistnämnda förordnande kunde göras fullt effektivt, vore nödig trygghet vunnen. Men i verkligheten torde väl för det målets vinnande förefinnas två väsentliga hinder: det ena att vederbörande pastorer, med hänsyn till cirkulärets ordalydelse, sällan, om ens någonsin, torde anse sig föranlåtne att göra här föreskrifna anmälan, det andra att vederbörande konsistorium väl kan göra »framställning» om, men säkerligen ej kan vid ansvars påföljd förelägga vederbörande att uppföra fullt betryggande förvaringsrum.

Att nämnda förordning ej ansetts tillfyllestgörande, framgår af kongl. ecklesiastikdepartementets cirkulär den 17 juni 1893, hvori det heter: »Sedan Riksdagen i skrifvelse den 14 maj 1888 anhållit, det Kongl. Maj:t täcktes taga i öfvervägande, hvilka åtgärder borde vidtagas för att vinna ett bättre handhafvande af på spridda håll förvarade offentliga arkiv, samt riksarkivarien uti häröfver afgifvet underdånigt utlåtande hemställt, bland annat, att från domkapitlen måtte infordras yttranden, dels huruvida, derest en centralisation äfven af kyrkornas äldre handlingar funnes önskvärd, år 1801 eller någon ännu äldre tidpunkt borde bestämmas såsom tidsgräns, dels huru stort utrymme måste

beräknas för kyrkornas äldre handlingar, dels slutligen huruvida dessa borde sammanföras i stiftsstäderna under domkapitlens vård eller uti ifrågasatta särskilda landsarkiv, så hafva, enligt Kongl. Maj:ts beslut, samtliga domkapitlen genom detta cirkulär anmodats att beträffande de inom hvarje stift befintliga kyrkoarkiv inkomna med det i riksarkivariens utlåtande omförmälda yttrande.» Af de i anledning häraf afgifna yttranden framgår, att sex domkapitel afstyrkt äldre kyrkohandlingars centralisation hufvudsakligen på den grund, att kyrkoarkiven kunde behövas på platsen, att två ansågo, att, om en centralisation skulle komma till stånd, en sådan borde ske i stiftsstäderna, och att fyra bestämdt tillstyrkt de äldre kyrkohandlingarnas sammanförande i landsarkiv.

Ännu föreläge ej något beslut i frågan. Vigtiga steg i den af Riksdagen anvisade riktningen hade likväl tagits under de båda sist förflutna åren, då Riksdagen år 1897 beviljat medel för anordnande af landsarkiv å Vadstena slott och år 1898 för anordnande af dylika arkiv i Upsala samt i Lund.

Men äfven om, trots de ecklesiastika myndigheternas mycket skiljaktiga åsikter i frågan, det vore antagligt, att alla de äldsta arkivalierna från pastorsarkiven förflyttades till landsarkiven, återstode dock den till omfånget ojemförligt största och i praktiskt afseende viktigaste delen, som innefattade handlingarna från tiden efter år 1801. Blefve den förstnämnda delen af kyrkoarkiven föremål för omsorgsfull och betryggande vård i likhet med hvad flerstädes lär hafva egt rum i fråga om häradsrätternas arkiv, och såsom redan för omkring tio år sedan skett i Danmark, hvarest tre landsarkiv blifvit inrättade, till hvilka kyrkohandlingar, när de äro 30 år gamla, skola förflyttas, kunde det, efter motionärens förmenande, hvarken från statens eller församlingarnes sida anses försvarligt, rådligt eller rätt, att den sistnämnda delen fortfarande lemnades utsatt för fara att förstöras plötsligt genom eldsvåda eller långsamt men säkert genom fukt. Vid ofta förekommande nybyggnad af prestgårdar förorsakade anordnandet af ett mindre, brand- och fuktfritt arkivrum jämförelsevis ringa kostnad. Tillbyggnad af ett sådant rum invid en äldre prestgård vore visserligen ej så litet dyrbarare, men den uppoffringen borde ej förekomma afskräckande eller allt för betungande, när man besinnade det gagn, som derigenom kunde vinnas.

Andra Kammarens utskott har anført:

»I likhet med motionären anser utskottet, att kyrkoarkiven, hvilka hafva stor praktisk betydelse i och för arfsfrågor eller eljest vid bevisande af släktskapsförhållanden samt dessutom innehålla mycket af värde för vår kulturhistoria, helst som dit äfven kunna hänföras de af pastor förvarade sockenstämmo- samt kyrko- och skolrådsprotokollen med dithörande räkenskapsböcker, i allmänhet äro i behof af bättre omvårdnad än hittills. Ty äfven om i de större städerna och inom en och annan landsförsamling särskilda anstalter träffats för att bereda erforderlig trygghet åt de under pastors vård stående arkivalierna, torde dock dessa, såsom motionären anmärkt, i de flesta fall förvaras antingen i prestgårdarne eller i kyrkornas sakristior och sålunda vara utsatta för att förderivas af eldfara eller af fukt. Många församlingar ha, ty värr, redan fått sina kyrkoarkiv härjade af eldsolycka eller skingrade genom bristande vård.

Att rädda hvad som ännu återstår af våra dyrbara, på många ställen illa medfarna kyrkoarkiv undan förstörelse, är derfor enligt utskottets mening en uppgift, väl värd att påkalla statsmagternas uppmärksamhet. Flera åtgärder hafva också i senare tider i sådant syfte vidtagits.

I sammanhang med upprättandet af statistiska centralbyrån utfärdades den 4 november 1859 en kongl. förordning, som föreskref, att för hvarje församling årligen skulle enligt fastställt formulär till byrån insändas utdrag af födelse-, vigsel- och dödböckerna samt dessutom hvar femte år — hvilket dock i praxis med anledning af nämnda byrås framställning inskränkts till hvar tionde år — utdrag af husförhörlängden. Dessa utdrag förvaras i statistiska centralbyråns arkiv, och från den tid sagda förordning började tillämpas eller från år 1860 kan alltså den viktigaste delen af församlingarnes ministerialböcker sägas vara räddad undan förgängelsen. Ty om ett kyrkoarkiv brinner upp, så kan vederbörande församling genom att låta afskrifva de i statistiska centralbyråns arkiv förvarade, densamma berörande uppgifterna få sitt arkiv för de sista 40 åren nödortfeligens ersatt. Detta är af vigt att beakta; men derjemte må ej lemnas oanmärkt, att en dylik förnyelse af uppbrunna arkivhandlingar medför en icke ringa kostnad. Så har enligt uppgift från nämnda byrå beräknats, att ett pastorat i Bohuslän, hvars kyrkoarkiv nyligen vid en eldsvåda i prestgården gick förloradt, skulle trots allt visadt tillmötesgående från byråns sida endast för afskrifter af sina kyrkoböcker sedan år 1860 behöfva utbetala omkring 225 kronor, medan

naturligen den äldre delen af pastoratets arkiv är för alla tider förstörd och ej genom några ekonomiska uppoffringar låter sig ersättas.

Till att åstadkomma en bättre vård af kyrkoarkiven syftade äfven det af motionären åberopade kongl. cirkuläret till konsistorierna af den 26 oktober 1883. Men detta cirkulär har, om det ock fäst uppmärksamheten på åtskilliga missförhållanden, dock af skäl, som af motionären angifvits, i tillämpningen blifvit nästan betydelselöst.

För en tryggare förvaring af äldre arkivhandlingar ha deremot på de senare åren fullt effektiva åtgärder blifvit vidtagna genom Riksdagens år 1897 och 1898 fattade beslut, att till sådana handlingars bevarande landsarkiv skola å tre ställen inom landet, i Upsala, Vadstena och Lund, upprättas. I det förslag till bestämmelser angående öfverlemnande af handlingar från de lokala embets- och tjenstearkiven till landsarkiven, hvilket af vederbörande myndighet utarbetats, men ännu hvilar under Kongl. Maj:ts pröfning, är inryckt ett stadgande, att till nämnda arkiv skulle öfverlätas, bland annat, kyrkoarkivens embetshandlingar (ministerialböcker m. m.), som äro äldre än 1801. Blifver ett sådant stadgande i vederbörlig ordning utfärdadt, måste naturligen, sedan landsarkiven hunnit blifva färdiga och tagas i bruk, anses vara väl sörjdt för ifrågavarande äldre handlingars säkerhet. Sådana handlingar lära ju dessutom äfven i landsarkiven, dit allmänheten med eller utan pastors förmedling skulle kunna vända sig med skriftliga förfrågningar för att erhålla upplysningar och intyg, vara lätt tillgängliga och föreligga samlade stiftsvis, så att man vid efterforskningar ej behöfde vända sig från det ena pastoratet till det andra för att finna det sökta.

För sådana kyrkoarkivens handlingar, som förskrifva sig från åren 1801 till 1860, har emellertid hittills ej på något verksamt sätt blifvit sörjdt. I sådant syfte ligger det nära till hands, att inom församlingar, der behof af en dylik åtgärd förefinnes, tänka på inrättande af ett brand- och fuktfrött hvalf, såsom motionären föreslagit. På detta sätt skulle utan tvifvel ifrågavarande handlingar för framtiden vara bäst tryggade mot förstöring, och skulle genom anordnande af ett dylikt hvalf äfven för andra kommunens värdehandlingar kunna åstadkommas ett lämpligt förvaringsrum. Då emellertid ett stadgande i sådan riktning ej kan komma till stånd utan genom lag, stiftad af Konung och Riksdag, och då utgifterna för begagnande och underhåll af ett dylikt brand- och fuktfrött förvaringsrum för åtskilliga mindre pastorat kunde blifva betungande, anser utskottet — så mycket mer som det endast gäller handlingar från en jömförelsevis ganska begränsad tidrymd — att man i detta afseende ej bör genom lag ålägga

församlingarna att vidtaga en sådan åtgärd, utan fastmer öfverlemna åt deras fria bestämningsrätt att derom i vanlig ordning besluta.

I detta sammanhang vill utskottet dessutom hafva anmärkt, att i föreskriften i kap. 26 § 8, af kyrkolagen angående kyrkokista, hvilken till förvarande af kyrkans dyrbarheter, räkenskapsbok, inventarier m. m. skall finnas i hvarje kyrka (»minst en eller, der så behöfves, flera kistor»), redan existerar ett lagbud om skyldighet för församlingen att hålla ett någorlunda säkert förvaringsrum, hvilket på många ställen torde vara tillräckligt äfven för förvaring af kyrkoböcker för de närmaste årtiondena. I nämnda föreskrift torde ock, om verksamt intresse för arkivsaken förefinnes, en utgångspunkt för dess upptagande och kraftiga bedrifvande vara gifven.

Lifligt behjertande syftet af motionärens framställning, finner likväl utskottet, att man ej bör stanna vid de redan vidtagna eller åtminstone förberedda åtgärderna för kyrkoarkivens bevarande i deras äldre och yngsta delar, utan att det äfven bör tagas i öfvervägande, hvad som lämpligen kan och bör åtgöras till skyddande af dem bland nämnda arkivs handlingar, som tillhöra det ur praktisk synpunkt särdeles viktiga tidsskedet 1801—1860.

I detta afseende torde närmast böra tagas i öfvervägande, huruvida icke en större del af berörda handlingar, än som hittills satts i fråga, skulle kunna öfverlätas till landsarkiven och sålunda för framtiden tryggas mot förstöring. Att så bör kunna ske med handlingar, som äro äldre än 60 eller 70 år, synes mycket antagligt; och om man tager hänsyn till det af motionären åberopade stadgandet i Danmark, där alla kyrkoarkivens handlingar, som äro äldre än 30 år, skola öfverlemnas till landsarkiven, skulle möjligen kunna sättas i fråga, om ej kyrkoböcker, som äro äldre än 1860, skulle kunna öfverlätas till de nyupprättade landsarkiven, hvarifrån på skriftlig förfrågan vid förefallande behof upplysningar utan svårighet kunde meddelas till pastors-embetena. Visserligen hafva åtskilliga kyrkliga myndigheter framställt invändningar mot öfverlemnande till landsarkiven af kyrkoarkivshandlingar äfven från tiden före år 1801, men då utskottet antager, att sådana invändningar i åtskilliga fall kunna bero på, att man ännu ej gjort sig rätt förtrogen med den tanken, huru lätt upplysningar från dylika arkiv med våra dagars utvecklade post- och kommunikationsväsen stå att erhålla, så torde en närmare utredning i nämnda syfte vara lämplig.

Då möjligen äfven andra åtgärder än den ofvan antydda af den föreslagna utredningen kunna gifvas vid handen såsom erforderliga, och dessa kunna vara af beskaffenhet att orsaka en framställning till Riks-

dagen, så får utskottet på grund af hvad ofvan anförts i anledning af herr Grundells ifrågavarande motion hemställa, att Andra Kammaren för sin del måtte besluta, att Riksdagen i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhåller, det Kongl. Maj:t täcktes låta verkställa utredning om hvad som lämpligen bör åtgöras för att bereda säkrare förvaring åt de arkivalier, som stå under pastors uppsigt och vård, samt vidtaga eller, derest omständigheterna sådant föranleda, inför Riksdagen framlägga förslag till de åtgärder, hvartill den verkställda utredningen kan gifva anledning.»

Då det måste anses vara af ganska stor vigt att verksamma åtgärder snart vidtagas för skyddande af de arkivalier, som stå under pastors vård, derest icke genom anordnande af brand- och fuktfria arkivrum blifvit härför sörjdt af församlingarne sjelfva, för hvilka det ofta kan vara af betydelse, att dessa arkivalier äro på nära håll tillgängliga, så får utskottet hemställa,

att Första Kammaren måtte biträda Andra Kam-
marens beslut.

Stockholm den 1 maj 1899.

På utskottets vägnar:

E. H. ROHDE.
